

УДК 130.2 - культурологія

Колесник Олена Сергіївна

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ХУДОЖНЬОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Анотація: В статті розглядається поняття художньої інтерпретації в його співвідношенні з розумінням, тлумаченням, вираженням та іншими спорідненими термінами. Виділяються основні параметри, які визначають відмінність форм художньої інтерпретації (тип взаємодії, ступень віддаленості від першоджерела, мета тощо). На цій основі пропонується класифікація інтерпретаційних варіантів, найбільш характерних для художньої культури.

Ключові слова: культурологічна герменевтика, розуміння, тлумачення, художня інтерпретація.

Аннотация: В статье рассматривается понятие художественной интерпретации в его соотношении с пониманием, толкованием, выражением и другими родственными терминами. Выделяются основные параметры, определяющие различие форм художественной интерпретации (тип взаимодействия, степень удаленности от первоисточника, цель и др.). На этом основании предлагается классификация интерпретационных вариантов, наиболее характерных для художественной культуры.

Ключевые слова: культурологическая герменевтика, понимание, толкование, художественная интерпретация.

Annotation: The author studies the notion of *artistic interpretation* in its interconnection with *understanding*, *explication*, *expression* and other related terms. For example, the artistic interpretation is the result of understanding, not vice versa. Interpretation is comprised by the author's unique understanding of the "source" and the expression of this understanding. A "source" can be both artistic

(the preceding work of art) or non-artistic (author's experience, scientific theories, religious beliefs, philosophical conceptions etc). That is why the artistic interpretation can be defined as the creating the version of the "original" or a new cultural artifact based on the explication of the "primary" cultural text or conceptualization of non-artistic material. The main parameters that define the difference between the artistic interpretation forms (such as the type of correlation, the "distance" from the source, the communicative aim) are identified. On this basis the author proposes the classification of the most important for the artistic culture interpretative variants. One of the vital parameters is the functional correlation between the "primary" and the "secondary" text. Different forms of correlation demand various methods of adaptation. As a result, it can be stated that researchers should use different criteria of evaluating the adequacy of an adaptation according to the type of the transformation, chosen by an artist.

Key words: artistic interpretation, culturological hermeneutics, explication, understanding.

Постановка проблеми. Проблема інтерпретації, завжди одна з центральних, набула особливої актуальності в сучасній культурології. Це пов'язано із завданнями ідентифікації в постмодерній культурі, зокрема, з визнанням необхідності переходу від чистої суб'єктивності до інтерсуб'єктивності, однак без втрати індивідуальної неповторності як об'єкта інтерпретації, так і особистості інтерпретатора. В цілому, інтерпретація в наш час все частіше розуміється як складний загальнокультурний феномен, і як такий вона вимагає комплексного дослідження на стику гуманітарних наук та методологічних підходів.

Аналіз публікацій з теми. В якості теоретичної основи дослідження художньої інтерпретації виступають класична герменевтика Ф. Шлейєрмахера та В. Дільтея, онтологічна герменевтика М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера і П. Рікера та інші сумісні з ними напрями. Методологічне значення мають праці таких українських дослідників як Є. Бистрицький, П.

Герчанівська, В. Горський, В. Даренський, В. Кебуладзе, О. Кирилюк, С. Кримський, В. Личковах, С. Пролєєв, І. Юдкін-Ріпун.

Завданням запропонованого дослідження є формування цілісного культур-герменевтичного підходу до феномену художньої інтерпретації, надання його нового визначення та класифікації базових форм.

Виклад основного матеріалу. Етимологічно слово «інтерпретація» походить від латинського *interpres* – «той, хто пояснює», «витлумачує». Семантика цього значення залишається провідною до нашого часу.

«Пояснення» розуміється як відносно «закінчене розкриття причинних зв'язків, закономірностей, структур», в той час як «тлумачення» містить елемент гіпотетичності [6, с. 68]. У традиційній герменевтиці в «тлумаченні» передбачається панування термінів інтерпретатора, в «розумінні» - термінів автора тексту. Незважаючи на численні дослідження, структура розуміння досі не є чітко визначеною, а його межі з інтерпретацією, осмисленням та поясненням залишаються семантично розмитими.

Інтерпретація не є повним синонімом ані розуміння, ані тлумачення. Це особливо стосується художньої інтерпретації, сутність якої передбачає не лише осягнення самим інтерпретатором сенсів якогось культурного явища, але й донесення цих сенсів до реципієнта, що змушує враховувати також поняття *вираження* та *репрезентації*.

Герменевтична проблема *розуміння* посідає важливе місце в різних галузях сучасної гуманітаристики, причому вона має безпосереднє практичне значення для побудови адекватного міжособистісного та міжкультурного діалогу. М. Бахтін виділяв чотири моменти розуміння: 1) психофізіологічне сприйняття знаку, 2) його впізнавання, 3) розуміння значення знаку в контексті, 4) активно-діалогічне розуміння [1, с. 364]. Останній рівень розуміння може бути доступним лише при умові спільності екзистенційного досвіду. На думку мислителя, розуміння відрізняється від монологічного за природою *пояснення* своєю діалогічністю.

Коли йдеться про *герменевтичну інтерпретацію художнього твору*, можна виділити два основні підходи до феномену розуміння: 1) осягнення вже закладеного в творі змісту, аж до злиття з його автором, 2) оцінка, тлумачення, приписування змістів, «розкриття ціннісних аспектів» при дистанціюванні інтерпретатора від об'єкта інтерпретації [3, с. 64-66]. До першого підходу тяжіє класична герменевтика, до другого – філософська.

Культурологічна герменевтика, на нашу думку, намагається синтезувати ці підходи, відкидаючи крайнощі кожного з них. З одного боку, ми не можемо претендувати на розуміння мистецького твору, не маючи уявлення про те, що він означав для митця та його «первинних» реципієнтів; інакше «приписування сенсів» стає безмежним і безвідповідальним. З іншого боку, як неодноразово підкреслювалося, художній твір має власне життя, яке виявляється в розмаїтті його інтерпретацій. Відмовитися від цього «прирошення сенсів» заради досить-таки сумнівного злиття з автором означає непоправно збіднити розуміння твору.

Зазначимо, що представники герменевтики та інших напрямів «розуміючої» гуманітаристики, не так часто виходили на проблеми *художньої* інтерпретації. Навіть там, де вони наводять приклади зі сфери мистецтва, здебільшого йдеться про *теоретичну* інтерпретацію художнього твору, в якій розуміння та тлумачення дійсно можуть зливатися в єдиний процес. Отже, одним з наших завдань є з'ясування можливості застосування методологічних принципів, розроблених переважно для теоретичної інтерпретації, до інтерпретації *художньої*.

Ю. Борєв пише: «музикант інтерпретує твір, який виконує, літературний критик – твір літератури, перекладач – думки, висловлені мовою оригіналу, мистецтвознавець – картину, математик – формулу» [4, с. 426]. Але ж, по суті, це абсолютно різні процеси, які ведуть до принципово різних результатів. У випадку музиканта йдеться про від-творення, яке надає онтологічне буття потенційно присутній музиці, яка поки що існує в вигляді нот на аркуші паперу. Перекладач пере-створює оригінал для тих, хто інакше

був би позбавлений контакту з першотвором. На відміну від них, ані літературний критик, ані мистецтвознавець (не кажучи вже про математика) не є митцями у власному сенсі слова, їхні думки не є нерозривно пов'язаними з формою, яку вони приймають. Наукова інтерпретація тяжіє до об'єктивності та однозначності, в той час як інші види мають значний суб'єктивний елемент. Слід врахувати також відмінність настанови культуролога і мистецтвознавця, які тяжіють до відтворення первісної значимості твору – та інтерпретатора-виконавця, який прагне актуалізації позачасового значення [9, с. 50].

Теоретична та художня інтерпретації не протистоять одна одній: відомо, що літератор може викласти в творі власні міркування, а для філософських романів такі відступи є нормою. Але все ж таки, художня та теоретична інтерпретації – це відмінні культурні форми, хоча б тому, що кінцевим результатом однієї постає образ, іншої – теорія.

На думку представників методологічної герменевтики, зокрема, Е. Бетті, інтерпретація є «пізнавальною процедурою, яка має метою розуміння» [2, с. 380]. За іншим авторитетним визначенням, інтерпретація є «тлумачення текстів, спрямоване на розуміння їх смислового змісту» [8, с. 114].

Однак, філософська герменевтика розуміє співвідношення цих понять принципово інакше: розуміння постає як онтологічний феномен, який є не результатом, а *передумовою* інтерпретації. Саме такий підхід є релевантним в нашому випадку, оскільки, в *художній* інтерпретації – на відміну від побутової та теоретичної – митець-інтерпретатор має спочатку зрозуміти першотвір, а потім створювати свою версію оригіналу, через його тлумачення. Художня інтерпретація передбачає наявність реципієнта, а отже, розуміння постає невіддільним від його матеріального вираження в вигляді виконання, або створення нового художнього твору.

В зв'язку з цим слід звернути увагу також на принципово протилежні підходи до співвідношення *розуміння* та *тлумачення*. Класична (методологічна) герменевтика їх «розводить»: за Ф. Шлейєрмахером,

тлумачення співвідноситься з розумінням приблизно так, як зовнішнє та внутрішнє мовлення. В онтологічній герменевтиці, зокрема, у Г.-Г. Гадамера, постулюється тотожність цих понять.

В нашому контексті, розуміння і тлумачення не тотожні, а шлейермахерівська аналогія може бути прийнята за основу їх подальшого розмежування. При розгляді явищ художньої інтерпретації, *розуміння* виступає суб'єктивним, психологічним явищем, а *тлумачення* – його об'єктивацією, яка має виразну комунікативну мету. В цьому сенсі тлумачення є близьким до *пояснення*, однак, на відміну від останнього, може бути не лише теоретичним, але й художнім. Тому можна говорити про режисерське тлумачення п'єси, та її ж критичне пояснення. Крім того, тлумачення можливе і без повного розуміння – в такому випадку воно буде засновано на гіпотезі, або й на ідеологічному замовленні.

Художня інтерпретація передбачає єдність *розуміння* та *вираження*. «Вираження завжди основане на боротьбі, принципі неспівпадіння зовнішнього та внутрішнього (інтенція – та здійснення задуму). Завдяки цьому неспівпадінню і можливий процес смислопородження. ... Смысл, закладений автором, завдяки виразності, здатен постійно оживати в різних інтерпретаціях. Розуміння – джерело самоствердження людини в світі, вираження – зверненість до іншої свідомості...» [7, с. 24].

З точки зору Є. Гуренко, умовами художньої інтерпретації є: 1) об'єкт, 2) посередник-інтерпретатор та 3) продукт виконавчої діяльності. З цим можна повністю погодитися, додавши, що цим трьома умовам відповідають три фази процесу художньої інтерпретації: 1) сприйняття об'єкту, 2) його осмислення інтерпретатором (розуміння), 3) створення мистецького твору «другого порядку» (тлумачення).

Однак, спірним здається подальше твердження цього ж дослідника щодо відсутності художньої інтерпретації у випадках, коли основним джерелом формування образу є життєвий досвід, або ж історичні чи наукові праці [5, с. 83]. На нашу думку, оскільки тут теж є вся згадана тріада: об'єкт,

інтерпретатор та результат, – процес *перетворення позахудожнього на художнє* цілком може розглядатися як один з варіантів досліджуваного феномену, чому і буде присвячений другий розділ нашої роботи. Адже ті самі факти об'єктивної дійсності можна зобразити принципово по-різному в залежності від авторського тлумачення – простим прикладом може бути співіснування цілком відмінних портретів тієї самої особи. Художня інтерпретація позахудожньої дійсності передбачає відбір, оцінку, осмислення фактів і синтезування їх в цілісний художній образ, за яким стоїть авторська картина світу.

Тому під *художньою інтерпретацією* ми надалі будемо розуміти *процес та результат створення версії «оригіналу», або ж власного художнього твору на основі творчого переосмислення позахудожніх фактів або ж «первинного» мистецького твору, який може підлягати різним варіантам трансформацій.*

Для визначення *типу* художньої інтерпретації слід прийняти до уваги декілька параметрів, інакше ми ризикуємо застосовувати неадекватні критерії оцінки твору.

Основними *об'єктами* художньої інтерпретації можуть бути: 1) первісні чи природні сюжети; 2) «первинні» твори мистецтва – беремо це поняття в лапки, оскільки поняття первинності визначити важко.

Класифікація за *засобом* інтерпретації може бути застосована, коли об'єктом художнього тлумачення є первинний художній твір («першотвір»). У виконавчих видах мистецтва інтерпретація приймає форму *виконання*. Коли вихідним джерелом є літературний (або інший часо-просторовий чи просторовий) текст, інтерпретація зближується з поняттям *перекладу*.

На нашу думку, художня інтерпретація не обмежується лише виконавчою діяльністю та перекладом (навіть у широкому смислі цього слова). Слід враховувати також інтерпретацію першоджерела в прихованій формі: у вигляді різного роду інтертекстуальних *взаємодій*. Вони бувають різного роду – внутрішньовидові та міжвидові, внутрішньонаціональні та

міжнаціональні; різного рівню – між окремими творами, митцями, напрямками, епохами; різного характеру – сильні та слабкі. За *типом взаємодії* кінцевого твору з вихідним, художня інтерпретація може приймати форму запозичення, суперечки, концентрації тощо, а *міра використання* першоджерела варіює від запозичення окремих елементів (цитата, епіграф, алюзія тощо) до пере-створення цілого тексту.

Наступним параметром є *порядок* чи *рівень* інтерпретації, який визначається кількістю ланок, які пройшов певний мотив. Тоді інтерпретація першого порядку – це художня обробка позахудожніх реалій (зовнішнього та внутрішнього досвіду, наукових та філософських теорій, релігійних вірувань тощо). Інтерпретація другого порядку передбачає звернення до «первинного» твору мистецтва при виконанні, перекладі, міжвидових транспозиціях, адаптації, запозиченні мотивів та ін. В свою чергу, текст-першоджерело теж може бути своєрідним перетлумаченням більш давнього твору. Цей ланцюжок може продовжуватися невизначено довго, але не до безкінечності. Кожну його ланку ми можемо умовно визначити як інтерпретацію чи реінтерпретацію першого, другого і так далі порядку. Робота культуролога, історика культури та мистецтвознавця великою мірою полягає як раз у визначенні цього порядку для конкретного тексту через відкриття нових джерел, зв'язків, сенсів у відомих текстах, у розкритті глобального полілогу, який протягом століть ведуть між собою автори, їхні твори та реципієнти. Поняття різних порядків інтерпретації допоможе адекватніше оцінити цю масштабну синхронічно-діахронічну сітку культурних «інтертекстів».

Нарешті, при оцінці ступеня успішності художньої інтерпретації, необхідно враховувати її *мету*. В найзагальнішому сенсі, цілей може бути п'ять: 1) осмислення, структурування, синтез фактів та *створення на їх основі цілісної картини світу* при інтерпретації позахудожньої реальності; 2) *втілення* авторського задуму у виконавському виді мистецтва (виконання музичного твору, театральна постановка); 3) *заміна* авторського тексту новим (переклад, переказ, редагування тексту); 4) *доповнення* одного твору

іншим (ілюстрація та інші міжвидові транспозиції); 5) *діалог сенсів*, створення власних варіацій на тему першоджерела (найрізноманітніші варіанти, як зі зміною мовної та семіотичної системи, так і без).

Слід врахувати нерідку наявність *конфлікту* між комунікативною метою, яку передбачає обрана інтерпретатором форма осмислення першотвору, та реальні стосунки двох текстів. В багатьох випадках основним задекларованим завданням інтерпретатора є ретрансляція, популяризація, пояснення та доповнення першоджерела, що виступає в якості самостійної цінності, з якою слід познайомити широкий загал. Однак, навіть при найбільш акуратному підході до джерела можливі комунікативні збої, в основному у вигляді недостатнього розуміння тексту інтерпретатором, або у вигляді свідомого спрощення та не завжди виправданої модернізації першоджерела для потреб непідготовленої публіки. В деяких випадках подібні свідомі та несвідомі зміни приводять до виникнення нового цікавого твору. Але останнім часом ми нерідко бачимо видатні твори мистецтва, викривлені та примітивізовані через неякісну адаптацію. При цьому широкий загал сприймає не оригінали, а саме вторинні та третинні версії, що призводить до феномену *«начебто-знання»*: впізнавання назви / імені та деяких прикмет без розуміння справжньої сутності та проблематики твору.

Таким чином, наше розуміння художнього твору буде повнішим та коректнішим при врахуванні стратегії, свідомо чи несвідомо обраної автором при інтерпретації першоджерела. Ранжований підхід до різних видів інтерпретації створює додаткові орієнтири, які дозволяють оцінити конкретний твір мистецтва, виходячи з «ступеня свободи», відповідного даному типу інтерпретації.

Сказане абсолютно не означає, що інтерпретація повинна бути копіюванням першоджерела. Найвищим завданням майстра художнього тлумачення є інставрація смислів, «прирощення сенсів», додавання власного таланту до таланту автора першотексту.

Висновки. Оскільки художня інтерпретація як самоосмислення культури, передбачає не тільки процес осягнення смислу першоджерела, але й вираження цього смислу (його об'єктивацію чи опри-явлення), інтерпретація не може, як це робиться зазвичай, розумітися як процес, спрямований на досягнення розуміння. Навпаки, розуміння виступає передумовою художнього тлумачення, в якому інтерпретаторське осягнення приймає комунікативну форму, отримуючи естетичне вираження. Це зближує сферу нашого дослідження зі світоглядними та методологічними основами філософської герменевтики, яка підкреслює онтологічний характер розуміння.

Принципи культурологічної герменевтики дозволяють розробити гнучку багатофакторну систему *класифікацій форм художньої інтерпретації*. Одним з визначальних параметрів виступає комунікативне відношення нового тексту до свого «першоджерела» (заміна, доповнення, пере створення тощо) та мети звернення до нього інтерпретатора.

Відповідно до нашої моделі, художня інтерпретація може бути спрямована на: 1) позахудожній об'єкт, який через авторське осмислення перетворюється на феномен культури; 2) першотекст, який може підлягати а) виконавській інтерпретації, б) міжмовному перекладу, в) міжвидовому перекладу, г) переосмисленню. В кожному з цих випадків від інтерпретатора вимагається різний ступень близькості до першоджерела.

Використання запропонованої методології культурологічної герменевтики здається перспективним при подальшому вивченні конкретних творів та загальних закономірностей буття художньої культури. Конкретним практичним результатом міг би стати більш свідомий та відповідальний підхід інтерпретаторів до першотексту.

Література:

1. Бахтин М. М Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. - М. : Искусство, 1986. - 445 с.

2. Бетти Э. Герменевтика как общая методология наук о духе (фрагмент) / Э. Бетти ; [пер. з нім. Є. Борисов] // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 10. Стратегії інтерпретації текстів: методи та межі їх застосування. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2006. - С. 367-390.
3. Бондар С. В. Розуміння як процес вияву «внутрішньої форми» твору мистецтва / С. В. Бондар // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : Збірник наукових праць / Відп. ред.: М. М. Бровко, О. Г. Шутов. – К.: Вид. центр КДЛУ, 2000. С. 64-68.
4. Борев Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Борев. – М. : Политиздат, 1988. – 496 с.
5. Гуренко Е. Г. Проблемы художественной интерпретации (философский анализ). – Новосибирск: Наука, 1982. - 256 с.
6. Жукова Н. А. Виконавське мистецтво як самостійна художня діяльність / Н. А. Жукова // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : Збірник наукових праць. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. С. 68-75.
7. Логинова М. В. Диалектика понимания и выразительности в системе культуры / М. В. Логинова // М. Бахтин и методология современного гуманитарного знания : Тезисы докладов участников вторых саранских бахтинских чтений, 28-30 января 1991 г. – Саранск, 1991. – С. 23-25.
8. Малахов В. С. Интерпретация // Современная западная философия : Словарь / сост. В. С. Малахов, В. П. Филатов. – М. : Политиздат, 1991. – 414 с.
9. Янковський С. Синтез мистецтв в культурах постіндустріальної цивілізації / С. Янковський // Взаємозв'язок курсів естетики і художньої культури з викладанням літератури, музики і образотворчого мистецтва в школі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Чернігів: Вид-во «Ієрогліф», 2013. - С. 38-40.

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ХУДОЖНЬОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ
ИНТЕРПРЕТАЦИИ

DEFINING THE NOTION OF THE ARTISTIC INTERPRETATION